

УЗБЕКИСТАН І ПРОЦЕСИ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті показано, що з метою залучити іноземні інвестиції, кредити та технології, уряд Узбекистану проводить багатовекторну зовнішню політику, намагаючись розвивати й підтримувати добрі політичні, торгово-економічні стосунки одночасно з різними країнами, зокрема, з Китаєм, США, Євросоюзом, Туреччиною, Південною Кореєю, Росією та іншими країнами-членами Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). Керівництво Узбекистану розглядає питання про можливість членства Узбекистану в ЄАЕС. Розглядається питання, чи можна поєднувати членство в ЄАЕС і сучасну багатовекторну зовнішню політику Узбекистану.

Ключові слова: Узбекистан, багатовекторна зовнішня політика, євразійська економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, економічний союз, протекціонізм.

Фомин С.С. Узбекистан и процессы евразийской интеграции. В статье показано, что с целью получить иностранные инвестиции, кредиты и технологии правительство Узбекистана проводит многовекторную внешнюю политику, стремясь развивать хорошие политические, торгово-экономические отношения одновременно с разными странами, в частности, с Китаем, США, Евросоюзом, Турцией, Южной Кореей, Россией и другими странами-членами Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Руководство Узбекистана рассматривает вопрос о возможности членства Узбекистана в ЕАЭС. Рассматривается вопрос, возможно ли совмещать членство в ЕАЭС и нынешнюю многовекторную внешнюю политику Узбекистана.

Ключевые слова: Узбекистан, многовекторная внешняя политика, евразийская экономическая интеграция, зона свободной торговли, экономический союз, протекционизм.

Fomin S. Uzbekistan and the Processes of Eurasian Integration

It was shown in the article that with the aim of attracting foreign investments, credits and technology the government of Uzbekistan conducts the many-sided foreign policy trying to develop and maintain good political, economic and trade relations at the same time with different countries, in particular with China, the USA, the EU, Turkey, South Korea, Russia and other countries-members of the Eurasian Economic Union (EAEU). The government of Uzbekistan considers the question of possibility of membership of Uzbekistan in the EAEU. The question is considered whether it is possible to combine the membership in the EAEU and the present many-sided foreign policy of Uzbekistan.

Key words: *Uzbekistan, many-sided foreign policy, Eurasian economic integration, free trade area, economic union, protectionism.*

З самого початку своєї незалежності Узбекистан проводить багатовекторну зовнішню політику, намагаючись розвивати співробітництво одночасно з Росією, країнами-членами СНД, США, ЄС, Китаєм та іншими країнами. Особливу увагу сучасне керівництво Узбекистану приділяє розвитку економічних зв'язків із країнами-членами Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). Парламент Узбекистану схвалив рішення отримати статус спостерігача в ЄАЕС, керівництво країни розглядає питання щодо можливості вступу Узбекистану в ЄАЕС, аналізує можливі наслідки такого вступу, водночас серед політичних сил існують різні погляди щодо користі для країни від такого членства.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати політику Узбекистану від І. Карімова до Ш. Мірзіюєва з питання участі Узбекистану в процесах євразійської інтеграції та дати прогноз відносно можливого членства цієї країни в ЄАЕС. Політичні й економічні процеси, які відбуваються в країнах Центральної Азії, зокрема, процеси євразійської інтеграції, є предметом вивчення багатьох дослідників. В своєму аналізі

автор спирався на роботи таких зарубіжних авторів як Е. Аріпов, Ю. Юсупов, Р. Фарамані, Г. Мораді, Р. Ізімов, З. Мурталієва, Н. Імамова, Н. Алексеева. Були також проаналізовані офіційні й інформаційні матеріали, які стосуються Узбекистану, зокрема, його зовнішньої політики.

Політику Узбекистану щодо євразійської інтеграції слід розглядати у світлі тієї багатовекторної зовнішньої політики, яка є характерною рисою для цієї країни та яка була закріплена в низці законодавчих актів. Так, наприклад, 26 грудня 1996 р. був прийнятий закон «Про основні принципи зовнішньополітичної діяльності Республіки Узбекистан», в якому в сконцентрованій формі були викладені основні принципи зовнішньої політики Узбекистану. У законі підкреслювалося, що Узбекистан надає пріоритетне значення міждержавним утворенням, які допомагають забезпечити стабільний розвиток країни та її безпеку, але не бере участі у військово-політичних блоках.

У 2012 р. закон «Про основні принципи зовнішньополітичної діяльності Республіки Узбекистан» втратив силу, оскільки 10 вересня 2012 р. був прийнятий закон «Про затвердження Концепції зовнішньополітичної діяльності Республіки Узбекистан». Концепція 2012 р. забороняла вступ Узбекистану у військові блоки, розміщення іноземних військових баз на території країни, відправку військ для участі в миротворчих або інших військових акцій за кордоном. Крім того, концепція визначила Центральну Азію пріоритетним регіоном зовнішньої політики Узбекистану. По суті, концепція закріплювала нейтральний статус Узбекистану та багатовекторну зовнішньополітичну та зовнішньоекономічну політику цієї держави.

Однак, принципи зовнішньої політики Узбекистану, викладені у вищезазначених документах, під час правління президента І. Карімова (1990–2016), неодноразово порушувалися.

В цілому зовнішня політика І. Карімова, характеризувалася різкими змінами зовнішньополітичного курсу, постійним балансуванням між Китаєм, США, Росією.

Так, наприклад, 15 травня 1992 р. в Ташкенті більшістю країн-членів СНД був підписаний Договір про колективну безпеку (ДКБ), який вступив у силу в 1994 р. строком на 5 років. У 1999 р. Узбекистан, Азербайджан і Грузія відмовились від подальшої участі в Договорі. Свою відмову від подальшої участі узбецьке керівництво пояснювало тим, що ДКБ не сприяє вирішенню конфліктів Узбекистану з його центральноазійськими сусідами з питання демаркації кордонів.

У 2002 р. на основі ДКБ була створена Організація ДКБ (ОДКБ), членами якої зараз є 6 країн: Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан. В 2001 р., після подій 11 вересня в США, Узбекистан передав США для використання у військових операціях проти афганських талібів колишній радянський військовий аеродром в селищі Ханабад біля м. Карші. Але в 2005 р. уряд Узбекистану зажадав від США вивести цю базу з території Узбекистану через санкції, які США та ЄС запровадили проти Узбекистану за репресії проти учасників антиурядових виступів в Андижані. У 2006 р. Узбекистан відновив своє членство в ОДКБ і аеродром в Ханабаді стала використовувати військова авіація Росії, що було, по суті, відходом Узбекистану від задекларованого ним принципу неучасті в будь-якому військово-політичному блоці. Проте, в 2012 р. Узбекистан призупинив своє членство в ОДКБ (характерно, що не вийшов остаточно, а «призупинив», тобто, залишив шанс відновити в разі необхідності своє членство). З цього часу аеродром використовують тільки узбецькі повітряні сили. Зовнішня політика президента І.Карімова стала більш прозахідною. У 2014 р. в Ташкенті було відкрито регіональне

представництво НАТО, почалось співробітництво з США в проведенні узбецької військової реформи та постачання американської зброї Узбекистану.

Що стосується політики Узбекистану щодо євразійської економічної інтеграції, то під час правління І. Карімова вона також мала непослідовний характер. Як відомо, значне скорочення економічних стосунків між пострадянськими країнами після розпаду СРСР і, відповідно, різке погіршення їх економічного становища спонукало уряди деяких із цих держав, включаючи Узбекистан, до спроб відродити торгово-економічні та коопераційні зв'язки між ними. Так, 24 вересня 1993 р. в Москві уряди дев'яти пострадянських держав – Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану і Узбекистану – підписали Договір про створення Економічного союзу. 24 грудня 1993 р. цей Договір підписав Туркменістан. Договір встановлював етапи інтеграції, схожі з тими, які були передбачені Римським договором про створення ЄС. Зокрема, мова йшла про поетапне поглиблення інтеграції через зону вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок товарів, послуг, капіталів і робочої сили, економічний союз. Проте, жодна країна СНД цей Договір не ратифікувала.

15 квітня 1994 р. була підписана Угода про створення в межах СНД зони вільної торгівлі, яку підписала також Україна. Ця угода також не вступила в дію, оскільки не всі країни її ратифікували. Така ж доля спіткала Угоду про створення Платіжного союзу, підписану 21 жовтня 1994 р. Все це можна пояснити тим, що в пострадянських країнах існують впливові політичні сили, які не бажали будь-якого розвитку євразійської інтеграції, оскільки вона, на їх думку, могла б зашкодити співробітництву із Заходом. Ці політичні сили пов'язували майбутнє своїх країн із Заходом, який, як вони

розраховували, інтегрує їх країни в свою економічну систему, надасть фінансову допомогу, вкладе великі інвестиції в економіку, сприятиме зростанню рівня добробуту до західних стандартів тощо. Крім того, більшість представників великої буржуазії (так званих «олігархів») віддали перевагу розвитку економічних стосунків насамперед з країнами Заходу.

Проте, нагальні економічні інтереси спонукали більшість країн СНД підписати двосторонні угоди про реалізацію режиму вільної торгівлі. Так, наприклад, 24 червня 1993 р. таку угоду склали між собою Україна та Росія. Водночас, Росія, Білорусь і Казахстан обрали шлях більш тісної економічної інтеграції, підписавши 20 січня 1995 р. рамкову Угоду про Митний союз. 29 березня 1996 р. до цієї угоди приєднався Киргизстан, а 26 лютого 1999 р. – Таджикистан.

У 1994 р. було створено Центрально-Азіатське економічне співтовариство, яке в 2002 р. було перейменоване в Центрально-Азіатське співробітництво (ЦАС), куди входили Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан. У 2004 р., за пропозицією І. Карімова, в ЦАС було прийнято Росію. Одночасно з участю в ЦАС Узбекистан в 1997 р. приєднався до Організації за демократію і економічний розвиток (ГУАМ), яка була створена в 1997 р. Україною, Азербайджаном, Грузією і Молдовою. Організація почала називатися ГУУАМ, але в 2005 р. Узбекистан вийшов із організації, оскільки вона, за словами узбецьких керівників, не враховувала економічні інтереси Узбекистану.

У 2000 р. Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан підписали угоду про створення Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС), метою якого було створення між країнами-членами єдиного ринку товарів і послуг. У 2005 р. ЦАС (за винятком Узбекистану) увійшов до

ЄврАзЕС. В ЄврАзЕС Узбекистан вступив тільки в 2006 р., тобто, після запровадження санкцій проти Узбекистану з боку західних країн, які були введені в жовтні 2005 р. Але вже в 2008 р. Узбекистан «призупинив» своє членство в ЄврАзЕС. Як закономірний результат: в наступному 2009 р. західні санкції проти Узбекистану були зняті.

Необхідність збереження своїх торгових позицій на ринках Росії та інших країн СНД змусила Узбекистан приєднатися до Договору про створення зони вільної торгівлі, який 18 жовтня 2011 р. в Санкт-Петербурзі підписали та з часом ратифікували Україна, Росія, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова й Таджикистан. Так, 31 травня 2013 р., в Мінську, був підписаний Протокол про застосування Договору про ЗВТ між його сторонами та Республікою Узбекистан, який вступив у силу 16 травня 2014 р.

29 травня 2014 р. в столиці Казахстану Астані була підписана Угода про створення Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), згідно з якою, союз, який включає в себе Митний союз і ЄЄП, почав функціонувати з 1 січня 2015 р.

Після цього 10 жовтня 2014 р. в Мінську відбулося засідання Ради керівників держав СНД, а також засідання Міждержавного комітету Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС) і Вищої євразійської економічної ради ЄАЕС. Президенти країн-членів ЄврАзЕС підписали договір про припинення з 1 січня 2015 р. діяльності цієї організації, економічні функції якої були передані Євразійському економічному союзу, договір про створення якого парламенти Білорусі, Казахстану і Росії ратифікували незадовго до Мінського засідання. У ході цього засідання був підписаний також договір про приєднання до ЄАЕС Вірменії, яка в січні 2015 р. стала членом ЄАЕС. Киргизстан став членом ЄАЕС в травні 2015 р.

Що стосується Узбекистану, то при президенті І. Карімові вступати в ЄАЕС узбецьке керівництво не мало наміру, оскільки це, на його думку, могло б обмежити можливість Узбекистану проводити багатовекторну політику, яка передбачає розвиток економічних відносин з різними країнами, намагаючись при цьому максимально зберегти політичний і економічний суверенітет, уникнути міцної залежності від тієї чи іншої країни-партнера.

Крім того, під час президентства І. Карімова Узбекистан намагався грати роль регіонального лідера серед нових держав-колишніх середньоазіатських республік СРСР [1, с.67-68]. При цьому, узбецьке керівництво використовувало такі фактори як приналежність до ісламу та посилення на спільне тюркське походження (принаймні, в стосунках з Казахстаном, Киргизстаном і Туркменістаном). В Узбекистані дійсно мало місце відродження ісламу, однак, не тільки мирного, «слухняного», підпорядкованого державній владі ісламу (який можна використати в політичних цілях, як на це сподівався правлячий режим), але й радикального ісламу, пов'язаного з міжнародними радикальними ісламськими угрупованнями, включаючи терористичні організації, які виступають проти світського характеру держави Узбекистан, проклямованого в конституції, і є постійною загрозою існуючому режиму.

Намагання Узбекистану стати регіональним лідером, реалізувати великодержавні амбіції не могли бути втіленими в життя внаслідок періодичних конфліктів між центрально-азіатськими країнами, обумовлених політикою насильної асиміляції національних меншин (таджиків і киргизів в Узбекистані, узбеків в Киргизстані й Таджикистані), взаємними звинуваченнями в допомозі сепаратистам і терористам, відсутністю чіткої демаркації державних кордонів, проблемами

використання водних ресурсів. Хоча Узбекистан має найбільшу кількість населення серед інших країн колишньої радянської Середньої Азії, його сучасний економічний і військовий потенціал не відповідає критеріям регіональної держави.

Президент Ш. Мірзієєв в основному продовжує багатовекторну зовнішню політику І. Карімова, хоча робить це більш послідовно. Нова військова доктрина Узбекистану, яка була прийнята 9 січня 2018 р., закріпила військовий нейтралітет країни. Була прийнята Стратегія дій з п'яти пріоритетних напрямків розвитку Республіки Узбекистан у 2017–2021 рр., у якій підтверджується принцип багатовекторної політики розвитку співробітництва з різними країнами.

Намагаючись одночасно розвивати інтенсивні політичні й економічні стосунки з Росією, Китаєм, США, країнами Євросоюзу, Туреччиною тощо, Узбекистан намагається також значно покращити та розвивати відносини із своїми найближчими центральноазіатськими сусідами. Саме бажання поліпшити відносини Узбекистану з центральноазіатськими країнами-сусідами Ш. Мірзієєв визначив як пріоритетний напрямок зовнішньої політики.

Між Узбекистаном і Киргизстаном був укладений договір про кордони, відповідно до якого було демарковано 80% державного кордону. Крім того, Узбекистан заявив свою готовність взяти участь у будівництві киргизької гідроелектростанції Камбаратинськ (Камбар-Ата). Із Туркменістаном був укладений договір про стратегічне партнерство. Обидві країни спільно відкрили залізничний та автодорожний мости через Аму-Дар'ю, важливий елемент транспортного шляху Узбекистан-Туркменістан-Іран-Оман. Між Узбекистаном і Казахстаном були укладені інвестиційні угоди на суму 1,2 млрд дол. [2, с.17]. 28 березня 2020 р. прем'єр-міністри Узбекистану та

Казахстану дали старт спільному проекту по збірці нових моделей автомобілів, як пасажирських, так і вантажних, а також автобусів у казахському місті Костанай [3]. Значно поліпшились і відносини між Узбекистаном і Таджикистаном. Так, наприклад, досягнута домовленість про спільне будівництво на території Таджикистану в басейні ріки Зарафшан двох гідроелектростанцій, які будуть виробляти електроенергію для потреб Узбекистану. Фінансування проекту буде здійснено за рахунок міжнародних фінансових організацій, а також власних коштів Узбекистану та Таджикистану, які створили спільне підприємство, яке буде здійснювати будівництво [4].

За роки президентства Ш. Мірзієєва значно зріс обсяг торгівлі та співробітництва з центральноазіатськими країнами. У листопаді 2019 р. в Ташкенті відбулися консультації голів держав Центральної Азії, в ході яких вони обговорили проблемні питання у відносинах між цими країнами. Була досягнута домовленість проводити такі консультації на регулярній основі.

Узбекистан бере активну участь в Організації ісламського співробітництва. У Ташкенті будується перший в регіоні центр ісламської цивілізації. У вересні 2019 р. Узбекистан вступив в Тюркську раду (Раду співробітництва тюркомовних країн), а у квітні 2018 р. була створена узбецько-турецька рада стратегічного співробітництва вищого рівня. У лютому 2020 р. Ш. Мірзієєв відвідав Туреччину з офіційним візитом. Таким чином, за останній час політичні, економічні, військові і гуманітарні зв'язки між Узбекистаном і Туреччиною набирають силу, зокрема, враховуючи приналежність обох країн до країн тюркомовної групи.

Також Узбекистан є членом Шанхайської організації співробітництва (ШОС) і бере активну участь в її діяльності.

Слід сказати, що в порівнянні з політикою І. Карімова, позиція Узбекистану щодо євразійської інтеграції значно змінилася. Узбекистан підняв рівень свого національного координатора в СНД із заступника міністра закордонних справ до заступника прем'єр-міністра та відновив свою участь в Економічній раді СНД.

Зараз питання участі Узбекистану в процесах євразійської інтеграції ретельно вивчається. 7 жовтня 2019 р. Міністерство економіки і промисловості Узбекистану опублікувало проект Концепції комплексного соціально-економічного розвитку республіки до 2030 р. У відповідності до цього документу, на першому етапі розвитку (2019–2021) повинна відбутися адаптація узбецької економіки до нових умов розвитку та ринкових механізмів. У цей час Узбекистан планує підписати угоду з ЄАЕС про вільну торгівлю. На другому етапі (2022–2025), після структурних змін в економіці, буде необхідно послідовно вивчити наслідки входження Узбекистану в ЄАЕС і СОТ, провести лібералізацію торгової політики і приведення її у відповідність до норм СОТ [5].

9 січня 2020 р., після ретельного вивчення проблеми вступу чи не вступу Узбекистану в ЄАЕС, експерти Центру економічних досліджень при адміністрації президента Узбекистану підготували та подали узбецькому керівництву доповідь, яка стверджує, що членство Узбекистану в ЄАЕС є вигідним для узбецької економіки. Серед переваг такого членства: покращення умов праці та правового статусу узбецьких трудових мігрантів у Росії та в інших країнах ЄАЕС, збільшення обсягів узбецького експорту в країни ЄАЕС, спрощення умов транзиту узбецьких товарів територією Казахстану й Росії. В той же час значна частина узбецького політикуму не бажає зближення, і, тим більше, – членства в ЄАЕС. Противники член-

ства Узбекистану в ЄАЕС вказують, що це значно уповільнить процес набуття Узбекистаном членства в СОТ, призведе до негативного впливу на розвиток деяких галузей економіки, оскільки Узбекистан, як член ЄАЕС, буде вимушений відкрити свій внутрішній ринок для країн-членів ЄАЕС і відмінити ті протекціоністські заходи, за допомогою яких він розвиває власне виробництво. Вказується, що таке членство призведе до збільшення міграції узбецького працездатного населення до Росії та Казахстану (тобто, країни, куди зараз в основному мігрують узбецькі трудові мігранти), що в свою чергу негативно вплине на розвиток власної економіки Узбекистану. Крім того, на їх думку, ЄАЕС знаходиться під контролем Росії і вступ до ЄАЕС змусить Узбекистан увійти не тільки в економічний, але й де-факто в політичний союз з Росією, що призведе до погіршення стосунків із Заходом, зашкодить збалансованій багатовекторній зовнішній політиці Узбекистану [6].

Розбіжність поглядів узбецьких політиків щодо ЄАЕС проявила себе в голосуванні в парламенті з питання отримання Узбекистаном статусу спостерігача в ЄАЕС. 28 квітня 2020 р. законодавча палата Олій Манжалісу (парламенту) Узбекистану розглянула питання щодо необхідності отримання Узбекистаном статусу спостерігача в ЄАЕС, при цьому 86 депутатів проголосували за цей статус, проти – 32, утримались 14 депутатів (при цьому в голосуванні взяли участь 132 депутата із 150) [7]. 11 травня 2020 р. це рішення схвалив узбецький сенат.

Можна констатувати, що за останні роки Узбекистан під керівництвом президента Ш. Мірзіїоева досяг значних успіхів у розвитку збалансованих політичних, економічних і військових стосунків з різними країнами, зокрема, з такими наддержавами, як Китай, США, Росія. Так, наприклад, в травні 2018 р. президент Узбекистану Ш. Мірзіїоев відвідав Китай,

за підсумками якого було підписано понад 100 угод на загальну суму 20 млрд дол. Китайські інвестиції йдуть в такі сектори як нафтопереробка, хімічна промисловість, гідроенергетика, інфраструктурні проекти [8, с.97].

У травні 2018 р. відбувся державний візит президента Ш. Мірзієєва до США, під час якого президенти обох країн зробили спільну заяву, в якій заявили про початок «нової ери стратегічного партнерства». Вони також домовились реалізовувати двосторонній план військового співробітництва, розрахований на 5 років. Узбекистан закупає деякі види американської зброї, в американських військових закладах проходять навчання групи узбецьких військовослужбовців, проводяться спільні з американцями військові навчання. Водночас, як свідчить офіційна статистика Узбекистану обсяги товарообігу Узбекистану з США і рівень американських інвестицій в узбецьку економіку, в порівнянні з Китаєм і Росією, залишаються незначними. За даними офісу торгового представника США, зараз Узбекистан займає 142 місце серед країн світу за обсягом товарообігу з США, який в 2019 р. складав лише 315 млн дол.

Здається, що Узбекистан, як і вся колишня радянська Середня Азія, цікавить США, перш за все, у військово-стратегічному аспекті з метою протистояння Росії та Китаю. США просуває власний механізм регіональної інтеграції – об'єднання США і п'яти країн Центральної Азії, так званий альянс С5+1. Як зазначає узбецький аналітик Н. Імамова: «Вашингтон намагається не допустити входження Узбекистану в ЄАЕС, підтримуючи заходи по боротьбі з тероризмом і економічне співробітництво, а також просуваючи західні цінності». США можуть заблокувати вступ Узбекистану до СОТ в разі його входження в ЄАЕС. Радник президента Узбекистану з питань

зовнішньої політики С. Сафаєв у цьому зв'язку зауважує: «Ми не передбачаємо конфлікту чи зіткнення з США чи з ЄС, якщо ми вступимо в ЄАЕС. Кінець кінцем, сучасні члени цього блоку підтримують економічні відносини і здійснюють ділове співробітництво із Заходом» [9].

Можна зробити висновок, що оскільки керівництво Узбекистану вважає, що членство в ЄАЕС не є перешкодою для проведення багатовекторної політики, якої дотримується Узбекистан, то це може бути фактором, який вплине на його рішення: або вступати до ЄАЕС, або обмежитися статусом спостерігача в цій організації. Слід враховувати, що узбецьке керівництво не є єдиним із цього питання і тому, найімовірніше, остаточне рішення буде прийнято з урахуванням того, як буде розвиватися процес інтеграції в межах ЄАЕС.

Зараз можна спостерігати низку негативних явищ у функціонуванні ЄАЕС. Зокрема, створення митного союзу в рамках ЄАЕС не привело до повного скасування всіх бар'єрів і торгових вилучень із режиму вільної торгівлі в торгових стосунках між країнами-членами ЄАЕС. Кількість таких вилучень і бар'єрів досягала 71 в 2019 р. [10]. Крім того, введення західних санкцій проти Росії та зворотні російські санкції проти продовольчого й сільськогосподарського імпорту із західних країн негативно вплинули на обсяг взаємної торгівлі між країнами-членами ЄАЕС і призводять до періодичних конфліктів Росії з деякими країнами ЄАЕС, яких Росія звинувачує в потуранні контрабанди на територію Росії заборонених західних товарів. Проте, незважаючи на конфлікти, які відбуваються між країнами-членами ЄАЕС з приводу цін на енергоносії і випадків введення протекціоністських бар'єрів у взаємній торгівлі, вони не збираються виходити з цього союзу, оскільки він дає певні економічні вигоди, зокрема, відсутність такого

союзу призвела б до ще більшої кількості торгових вилучень та інших перешкод у взаємній торгівлі цих країн, погіршення правового становища трудових мігрантів, які працюють у країнах ЄАЕС, більш високих цін на енергоносії.

Швидке зростання кількості населення в Узбекистані внаслідок високої народжуваності створює серйозні економічні й екологічні проблеми. До того ж, в Узбекистані воно відбувається в умовах недостачі земельних і водних ресурсів. Уже зараз фактично має місце перенаселення. Сучасна економіка Узбекистану неспроможна повністю забезпечити всіх цих людей роботою. Внаслідок цього в Узбекистані існує величезна армія безробітних, яка постійно зростає. Проблема значною мірою вирішується шляхом трудової міграції, головним напрямком якої є Росія, де таких узбецьких трудових мігрантів зараз біля 2-х млн. Грошові перекази цих мігрантів із Росії в Узбекистан у багатьох випадках є єдиним джерелом існування для їх сімей, а також для стабільного поповнення бюджету Узбекистану. За даними Центробанку Росії, в 2019 р. із Росії в Узбекистан узбецькими фізичними особами було переказано 4,7 млрд дол. [11]. Усі ці дані стосуються тільки переказів через платіжні системи. Підрахувати, скільки грошей трудові мігранти вивозять із Росії готівкою, неможливо.

Оскільки в межах ЄАЕС був створений єдиний ринок праці, трудові мігранти-громадяни країн-членів ЄАЕС користуються соціальними правами країни перебування. Остання обставина особливо важлива для Узбекистану, який зацікавлений в покращенні умов перебування своїх трудових мігрантів. Слід також враховувати важливе значення для Узбекистану торгово-економічних стосунків із країнами ЄАЕС. Серед них найбільш важливими торговими партнерами Узбекистану є Росія і Казахстан. Зокрема, в 2019 р. на долю Росії припадало 15,7%

зовнішньоторгового обороту Узбекистану, на долю Казахстану – 8%. Для порівняння: доля Китаю дорівнювала 18,1%, Республіки Корея – 6,5%, Туреччини – 6%, Німеччини – 2,3%, США – 1,4% [12].

Співробітництво між Узбекистаном і Росією розвивається на основі «Договору про основи міждержавних відносин, дружби і співробітництва між Російською Федерацією і Республікою Узбекистан» від 30 травня 1992 р., «Договору між Російською Федерацією і Республікою Узбекистан про поглиблення економічного співробітництва на 1998–2007 роки» від 12 жовтня 1998 р., «Договору про подальше поглиблення всебічного співробітництва у військовій і військово-технічній галузях» від 11 грудня 1999 р., «Договору між Російською Федерацією і Республікою Узбекистан про стратегічне партнерство» від 16 червня 2004 р., «Договору про союзницькі відносини між Російською Федерацією і Республікою Узбекистан» від 15 листопада 2005 р. В 2018 р. була прийнята Програма економічного співробітництва між урядами Російської Федерації і Республіки Узбекистан на 2019–2024 рр.

Співробітництво з Росією є дуже важливим для Узбекистану. Так, у жовтні 2018 р. відбувся державний візит президента Росії В. Путіна в Узбекистан. У результаті переговорів було підписано 20 двосторонніх документів міждержавного рівня та 785 двосторонніх угод між регіонами РФ та Узбекистану на загальну суму 27,1 млрд дол., розроблені «дорожні карти» з організації 79 спільних підприємств і 23 торгових домів. Президенти дали старт проекту будівництва з допомогою Росії першої в Узбекистані АЕС. В ході візиту були укладені також угоди щодо відкриття в Узбекистані філіалів низки російських вищих учбових закладів (у додаток до вже існуючих в країні філіалів російських вузів) [13].

У 2018 р. між Узбекистаном і Росією був підписаний Договір про військово-технічне співробітництво, завдяки якому Узбекистан може купувати зброю в Росії за пільговими цінами, які Росія надає державам-членам ОДКБ. Зокрема, Узбекистан почав купувати в Росії гвинтокрили Мі-35, а також інші види озброєння, а узбецькі військовослужбовці почали навчатися у вузах міністерства оборони Росії. У жовтні 2018 р. міністри оборони Узбекистану та Росії підписали угоду про взаємне використання повітряного простору військовими літаками, яке надає право військово-транспортним літакам обох держав здійснювати безпосадочні польоти над територіями Росії й Узбекистану [14].

Узбекистан проводить багатовекторну зовнішню політику. Проте, серед різних векторів такої політики слід виділити основні напрямки, зокрема, намагання узбецького керівництва одночасно розвивати тісні стосунки з Росією, Китаєм, Заходом. Слід зазначити, що, розвиваючи економічні відносини з Китаєм, Узбекистан в той же час не бажає будь-якої міцної залежності від нього, оскільки досвід інших країн показав, що занадто тісні економічні стосунки з Китаєм завжди дають більше вигід Китаю, ніж цим країнам, і фактично призводять до економічної експлуатації з боку Китаю.

Обсяги торгівлі Узбекистану із західними країнами й обсяги західних інвестицій залишаються, принаймні зараз, невисокими. Думається, що для США Узбекистан є цікавим головним чином в геополітичному та військово-стратегічному аспектах. Можна припустити, що між Узбекистаном і США буде розвиватися, передусім, політичне та військово-технічне співробітництво. Країни ЄС, значно більше, ніж США, зацікавлені в розвитку торгово-економічних відносин із Узбекистаном. У лютому 2019 р. між Євросоюзом і Узбекистаном роз-

почалися та продовжуються переговори про укладання Угоди про розширене партнерство і співробітництво, яка повинна замінити сучасну Угоду про партнерство і співробітництво між Узбекистаном і ЄС, яка була підписана 1 червня 1996 р. і вступила в силу 1 липня 1999 р.

Пострадянські країни значною мірою залежать від імпорту технологій із більш розвинених країн. Внаслідок цього, більшість цих країн, включаючи Узбекистан, а також країни-члени ЄАЕС, проводять багатовекторну зовнішньоекономічну політику, розвиваючи (часто не звертаючи уваги на незадоволення Росії) як політичні, так й торговельно-економічні стосунки з США, країнами-членами Євросоюзу, з Китаєм, зокрема, в рамках китайської стратегії «Один пояс – один шлях».

Враховуючи всю низку економічних і демографічних проблем, які стоять перед Узбекистаном, думається, що в майбутньому неможливо повністю виключати членство Узбекистану в ЄАЕС, особливо, якщо таке членство не завадить узбецькому керівництву надалі проводити багатовекторну політичну й економічну політику. Крім того, ЄАЕС (зокрема, такі його члени як Росія та Казахстан) залишається для Узбекистану найважливішим торгово-економічним партнером і головним ринком праці для мільйонів узбецьких трудових мігрантів.

На засіданні Вищої євразійської економічної ради ЄАЕС 11 грудня 2020 р. було прийнято рішення надати Узбекистану та Кубі статус спостерігача при ЄАЕС. Такий статус вже має Молдова. Президент Узбекистану Ш. Мірзієєв у своєму виступі висловив надію, що співробітництво Узбекистану з ЄАЕС в якості спостерігача дозволить Узбекистану створити нові ринки збуту для своєї продукції та усунути перешкоди на шляху торгівлі з країнами-членами ЄАЕС.

Використані джерела та література

1. Фарамани Р., Моради Г. Узбекистан – региональная сверхдержава Центральной Азии? Реальность или дилемма. *Центральная Азия и Кавказ*. 2014. Т.17. Вып.2. С. 66–81.
2. Aripov E. Uzbekistans neue Rolle in Zentralasien. *Welt Trends. Das ausserpolitische Journal*. 2018. №136. S.16–17.
3. Казахстан и Узбекистан начали производство новых моделей авто. URL: easaily.com/ru/news/2020/03/29/kazahstan-i-uzbekistan-nachali-proizvodstvo-novyh-modeley-avto
4. Узбекистан и Таджикистан построят две ГЭС на реке Зарафшан. URL: easaily.com/ru/news/2020/03/13/uzbekistan-i-tadzhikistan-postroyat-dve-ges-na-reke-zarafshan
5. Клуб заложников российской политики. Экономист Юлий Юсупов – о вступлении Узбекистана в ЕАЭС. URL: <https://fergana.agency/articles/111489/>
6. Обещают сплошные плюсы. URL: <https://fergana.agency/photos/114048/?country=uz>
7. Депутаты одобрили участие Узбекистана в ЕАЭС в качестве наблюдателя. URL: <https://gazeta.uz/ru/2020/04/28/integration-eeu>
8. Изимов Р., Мурталиева З. Центральноазиатский трек. Инициативы «Пояс и путь»: возможности и риск. *Пути и пояса Евразии*. Под ред. Лукина А. В. и Якунина В. И. М., 2019. С.89–104.
9. Имамова Н. Узбекистан перед выбором: США или Россия. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/uzbekistan-faces-choice-between-closer-ties-to-us-russia/5189180.html>
10. ЕАЭС: пять лет между торговыми войнами и санкциями. 28.05.2019. URL: <https://www.dw.com/ru/eaes-pyat-let-mezhdu-torgovymi-voynami-i-sanktsiyami/a-48925275>
11. Денежные переводы в Узбекистан из России достигли пика за 5 лет. URL: <https://www.spot.uz/ru/2020/03/17/russia/>
12. По итогам 2019 года внешнеторговый оборот Узбекистана составил 42 млрд дол. URL: review/uz/post/po-itogam-2019-goda-vnesnetorgovyj-oborot-uzbekistana-sostavil-42-mlrd

13. Итоги визита Владимира Путина в Узбекистан. URL: www.sib-science.info/ru/ras/k-itogam-22102018
14. Алексеева Н. «Гарантии безопасности»: как развивается военнотехническое сотрудничество России и Узбекистана. URL: <https://russian.rt.com/ussr/article/563545-uzbekistan-odkb-voennoe-sotrudnichestvo>

УДК 930.1+94(4)

Горенко О.М.

УГОДА ПРО ПАРТНЕРСТВО І СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС (1994) І ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена теоретичним і практичним аспектам європейської інтеграції України. Автор акцентує увагу на складності процесів рецепції європейських правових стандартів і особливій ролі широкомасштабних угод між Україною та ЄС. Відзначається унікальний характер Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і наголошується потреба більш глибокого врахування актуальної специфіки суто української соціально-економічної ситуації. Акцентується політичне значення Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами, їх країнами-членами (УПС). На думку автора, дана угода стала надзвичайно важливою й історично сміливою спробою системної формалізації проєвропейського вибору України на засадах раціонального врахування наявного балансу геополітичних реалій, потреб розвитку українського бізнесу та перспектив забезпечення життєвих інтересів мільйонів українських громадян.

Ключові слова: європейська інтеграція, асоціація, історична пам'ять, європейський цивілізаційний вибір, адаптація законодавства, сталий розвиток.